

DOI:10.35774/app2021.03.013
УДК 347.952(477.4:(47+57))»17/18»

Володимир Брославський,

кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-7934-3000>

ЗАСТОСУВАННЯ ІНСТИТУТУ КОНФІСКАЦІЇ МАЙНА РОСІЙСЬКОЮ ІМПЕРІЄЮ НА ПРАВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ НАПРИКІНЦІ XVIII – НА ПОЧАТКУ XIX СТ.

Розглянуто особливості застосування інституту конфіскації майна Російською імперією на Правобережній Україні наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Проаналізовано нормативно-правові акти Російської імперії, які передбачали випадки застосування покарання у вигляді конфіскації майна та регулювали його процедуру.

Встановлено, що застосовуючи у досліджуваній період інститут конфіскації майна на Правобережній Україні, Російська імперія насамперед намагалася досягти політичні цілі. Шантажуючи конфіскацією майна шляхту та католицьке й уніатське духовенство, російські чиновники зуміли втримати окупований регіон під владою Російської імперії. У дослідженні акцентовано на економічному терорі, який було застосовано для легітимізації окупації регіону. Адже подальше володіння нерухомим майном у межах імперії залежало від принесення землевласниками присяги на вірність імперії.

Ключові слова: інститут конфіскації майна, конфіскація майна, арешт майна, секвестр, окупаційна політика, Правобережна Україна, Російська імперія.

Broslavsky V.

Application of the institute of confiscation of property by the Russian empire in right-bank Ukraine at the end of XVIII - early XIX century

Russian and Soviet historiography propagated the myth of the painless accession of Right-Bank Ukraine to the Russian Empire. The main reason was the decline of the Polish-Lithuanian Commonwealth and its divisions, provoked by Prussia and Austria. However, a deeper analysis of regulations and the source base reveals the fact of occupation of the region by the Russian Empire and the peculiarities of its occupation policy. One of the levers of which was the institution of confiscation of property.

The study examines the features of the application of the institution of confiscation of property by the Russian Empire in the Right-Bank Ukraine in the late XVIII - early XIX centuries. The normative legal acts of the Russian Empire were analyzed, which provided in which cases confiscation of property could be applied and regulated its procedure.

Traditionally, confiscation of property was used as a punishment for mercenary crimes or crimes against state security. However, the Russian Empire used the institution of confiscation of property as an element of the empire's occupation policy. It is established that using the institution of confiscation of property on the Right Bank of Ukraine in the period under study, the Russian Empire primarily tried to achieve political goals. By blackmailing the property of the nobility and the Catholic and Uniate clergy, Russian officials managed to keep the occupied region under the rule of the Russian Empire. Thus, for participating in the uprising against the Russian Empire, illegal departure from its borders or participation in Napoleon's war against the Russian Empire provided for the confiscation of not only existing property but also future heritage. Economic terror was also used to legitimize the occupation of the region. The main lever of influence on the nobility and clergy of the region was also the threat of confiscation of property. The local population was forced to make a choice: either to take an oath of allegiance to the Russian Empire and preserve the property, or to refuse and urgently sell it and leave the empire. To weaken the economic position of the Catholic and Uniate churches, the Russian government also used the institution of confiscation: alienating real estate to state ownership and assigning money to the clergy loyal to the empire.

Keywords: institute of confiscation of property, confiscation of property, seizure of property, sequestration, occupation policy, Right-Bank Ukraine, Russian Empire.

Постановка проблеми. Проголошення незалежності України та агресія Російської федерація зумовили переосмислення історичних процесів, які відбувалися на українських землях. Так, традиційна радянська та російська історіографія формували міф про приєднання Правобережної України до складу Російської імперії через внутрішнє ослаблення Речі Посполитої та відцентрові процеси в ній. Факт російсько-польської війни 1792 р. та окупація Правобережжя російською армією максимально замовчувався. Тому дослідження політики Російської імперії та її нормативно-правових актів, спрямованих на закріплення своїх позицій в краї, є актуальним для розуміння історичних процесів та явищ на українських землях наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Адже справжній характер окупаційної політики Російської імперії найкраще можна дослідити аналізуючи нормативно-правові акти та реакцію на них місцевих чиновників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі аспекти застосування інституту конфіскації майна на Правобережній Україні наприкінці XVIII – на початку XIX ст. було предметом дослідження таких науковців, як П. Жукович [9], В. Смолій [23] [24], О. Козій [11], С. Борисевич [3], А. Зінченко [10], Д. Бовуа [2], Ю. Рудакова [22], В. Шандра [27], В. Брославський [4], М. В. Бармак [1], М. Бурдін [5]. Проте окремого дослідження щодо місця інституту конфіскації в політиці Російської імперії на Правобережній Україні не було.

Мета дослідження – проаналізувати нормативно-правові акти Російської імперії кінця XVIII – початку XIX ст. та встановити чи застосовувала Російська імперія конфіскацію майна як елемент окупаційної політики на Правобережній Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Внаслідок польсько-російської війни 1792 р. Правобережна Україна була окупована Російською імперією. Місцеве населення не знало, що очікувати від російської армії, адже впродовж століть Річ Посполита та Російська імперія були то союзниками, то ворогами. Тому значна частина шляхтичів втекла за межі краю. За повідомленнями коменданта Кам'янецької фортеці Орловського, в краї неможливо було знайти жодного місцевого поміщика [23, с. 135].

Одразу після окупації краю Російська імперія взяла курс на анексію регіону. Так, ще 8 грудня 1792 р. Катерина II видала указ «Про розпорядження в польських областях зайнятих російськими військами», який фактично визначив усю подальшу політику Російської імперії на загарбаних землях [13, с. 59–60].

Після окупації регіону Російська імперія почала проводити політику економічного терору, який мав на меті примусити місцеву світську та духовну еліту змиритися з фактом окупації Правобережжя та легітимізувати його шляхом принесення присяги на вірність Російській імперії. Основним важелем тиску стало право визнання або позбавлення місцевої еліти прав та майна. Нерухома власність шляхтичів, які відмовилися присягнути на вірність Катерині II, конфісковувалася у державну власність. Те саме стосувалось й монастирської власності, якщо монахи не присягали або це майно належало закордонним монастирам [19].

Окрім конфіскації майна, окупаційна влада також застосовувала підкуп еліти. З цією метою шляхти й духовенству обіцяли зберегти їхні привілеї та майно, а також присвоїти їм нові звання, грошові виплати, наділити новою нерухомою власністю [13, с. 59–60]. Більшість місцевої еліти пішло на співпрацю з окупаційною адміністрацією.

Легітимізувати свою владу в окупованому регіоні Російська імперія вирішила теж через економічний терор. Зберегти своє майно можна було лише за умови принесення присяги на вірність імперії. Шляхтичі, які відмовилися присягати, мали лише три місяці на продаж своїх маєтків. Непродані маєтки підлягали конфіскації [18].

Одразу після початку польського повстання 1794 р. Російська імперія знову застосувала інститут конфіскації майна. Катерина II наказала накладати секвестр (арешт) на маєтки осіб, яких запідозрили у повстанні. Збільшувалася військова присутність у краї. Для розгляду справ учасників польського повстання указом 19 квітня 1794 р. у м. Смоленську було створено особливу слідчу комісію з політичних справ. В її обов'язки входили: розгляд справ та проведення слідства щодо учасників повстання [13, с. 155–156]. Механізм арешту та конфіскації їхнього майна були передбачені в указі Катерини II від 19 квітня 1794 р. «Про взяття в секвестр та конфіскацію маєтків, учасників повстання й прийняття інших заходів для запобігання заворушень у краї» [13, с. 156–158]. Правила конфіскації маєтків у поляків, учасників військових дій 1794–1795 р. проти Російської імперії були встановлені імператорським указом генерала-губернатора Тутолміна від 3 травня 1795 р.

Ще однією підставою для застосування інституту конфіскації була невідповідність шляхтичів вимогам дворянського стану. Тому в листопаді 1796 р. вийшов указ Катерини II, який зобов'язував шляхтичів Правобережної України подати свої родовідні книги до намісницьких правлінь. У разі невиконання цієї вимоги їх позбавляли дворянського статусу і вони втрачали право володіти маєтками [24, с. 92].

У 1797 р. російська влада виявила мережу патріотичних польських організацій, створену на окупованих територіях. Справа «віленських заколотників» розглядалась в Сенаті у 1797–1798 рр. Під час її обговорення сенатор Г. Державін визнав, що одні розмови заколотників про спасіння від російського володіння їхньої батьківщини не є злочином, адже вони не є природними підданими російського імператора, яким закон навіть за недонесення про підготовку до заколоту, загрожує стратою. Проте імператор Павло I наказав «не умничать» [9, с. 190].

Внаслідок поділу Речі Посполитої нерухома власність частини шляхти опинилася у різних державах. Кожен шляхтич був зобов'язаний у п'ятирічний термін вибрати, підданим якої держави він бажає бути. Вибір можна було зробити лише один раз. У разі зміни рішення майно могло бути конфісковане. Протягом відведених п'яти років шляхта мали продати або обміняти свої маєтки, розташовані за межами держави, підданими якої вони стали. Це правило стосувалося усього майна, яке могло бути власністю цих осіб за спадковим, роздільним між подружжям чи будь-яким іншим правом. За умови невиконання цього положення, маєтки іноземних підданих потрапляли під конфіскацію [12].

Указами Павла I від 31 серпня 1798 р. київському й малоросійському генерал-губернатору, генералу О. Беклешову та 4 вересня 1798 р. кам'янець-подільському військовому губернатору, генералу, графу І. Гудовичу регулювалася процедура видачі паспортів спільним підданим [14]. Вони передбачали видачу паспортів лише спільним підданим для поїздки у пруські чи австрійські володіння для продажу свого майна в цих країнах. Перебування за межами імперії понад дозволений термін або виїзд до інших держав карався конфіскацією майна [22, с. 104].

Після відновлення Наполеоном Польської держави у формі герцогства Варшавського частина патріотично настроєної польської шляхти з Росії емігрує до Польщі. Там вони поповняють польські військові формування, які згодом будуть брати участь у Наполеонівському поході 1812 р. Щоб стримати цей процес 24 серпня 1809 р. з'являється указ, яким передбачається конфіскація майна за нелегальну поїздки жителів прикордонних губерній за кордон [15]. Указом від 5 жовтня 1809 р. регулювалася конфіскація спадщини, яку міг отримати порушник. Цим указом Російська імперія продемонструвала, що буде конфісковувати навіть те майно, яке спадкоємці можуть отримати в спадщину [16].

24 жовтня 1813 р. затверджені правила конфіскації маєтків осіб, що самовільно виїхали за кордон і не повернулися у визначений термін [17]. Ті самі правила регулювали й управління конфіскованими маєтками. В кожній губернії було створено губернські комісії, які від поліції отримували списки польських землевласників, маєтки яких підлягали конфіскації. В обов'язки Комісії входило визначати, який маєток підлягає конфіскації, а який залишиться у власників. Таким чином, шантажуючи шляхту конфіскацією майна, російські чиновники отримували немалі хабарі [27].

Про окупаційний характер «приєднання» Правобережної України до Російської імперії свідчить наступний факт. Для перевірки законності володіння маєтками шляхтою було створено спеціальну експедицію при Головній квартирі військ. Саме чиновникам Генерального штабу російської армії було доручено описувати приєднані землі та укладати карти з детальною характеристикою земельних угідь. Маєтки, на які власники не мали підтверджувальних документів, теж конфісковувалися в казну.

Конфіскації майна не оминула й духовенства. Станом на 1795 р. у церковних маєтках Правобережної України, приєднаної до Російської імперії за II поділом Речі Посполитої, налічувалось 31223 ревізійні душі. Внаслідок конфіскації нерухокої власності монастирів та церков, які опинились за межами імперії, у власності духовенства залишилося 27061 ревізійна душа. Тобто духовенство втратило фактично 13,33% залежних селян, а отже, й приблизно таку саму кількість нерухокої власності [10, с. 38–39].

Впродовж 1792–1795 рр. на Правобережній Україні у католицького та уніатського духовенства у державну власність було відібрано 18607 ревізійних душ. Найбільше через відмову принести присягу та участь духовенства у польському повстанні державна казна поповнилась у Волинській губернії, де було передано у державну власність 9699 ревізійних душ [10, с. 26].

Після III поділу Речі Посполитої на підставі указу від 3 травня 1795 р. підпали під конфіскацію маєтки духовництва, яке опинилося за кордонами імперії. За III поділом до складу Російської імперії відійшли території, з яких були сформовані Кременецький і Дубинський повіти Подільської губернії, а також Луцький, Володимирський і Ковельський повіти Волинської губернії. На цих землях католицьке духовенство втратило ще 1454 ревізійні душі [10, с. 39].

Наступний етап конфіскації церковної власності розпочався після указу Катерини II від 6 вересня 1795 р., який передбачав закриття 145 василіанських монастирів Правобережжя та Білорусі. В ході реалізації згаданого указу в уніатській церкві було відчужено 12991 ревізійну душу [10, с. 38–40]. В цей

період було конфісковано маєтки католицького єпископату, частину яких було подаровано дворянству, а іншу – включено у систему державної оренди. 14 червня 1796 р. Подільське намісницьке правління видало розпорядження, яке зобов'язувало духовенство католицької та уніатської впродовж року підтвердити свої права на власність і скласти присягу на вірність державі [23, с. 169–170]. За відмову присягнути на вірність Катерині II були піддані конфіскації земельні володіння Кам'янецького католицького єпископа [26].

У 1797 р. було запроваджено земельну квоту в розмірі 30 десятин польової землі на монастир. Залишки землі теж було відчужено у казну [3, 95–96].

Щоби перетворити єпископів у вірних чиновників імперії, російська імперія встановлювала їм оклади у 6 тис. крб. на рік. Таким чином, конфісковуючи церковну власність та призначаючи платню єпископам, російський уряд фактично ставив їх у фінансову залежність від окупаційної влади.

Висновки. Російська імперія застосовувала інститут конфіскації майна не лише як покарання за кримінальні злочини, а й з метою економічного залякування непокірних. Метою застосування окупаційною адміністрацією інституту конфіскації майна було:

- 1) примусити місцеву еліту змиритися з фактом окупації Правобережжя;
- 2) змусити шляхту та духовенство принести присягу на вірність імператору і тим самим легалізувати факт окупації;
- 3) поповнити казну за рахунок майна тих осіб, які відмовляться принести присягу й не зможуть у визначений період продати свою власність у межах імперії;
- 4) примусити під страхом втрати майна шляхту та духовенство відмовитися від участі в антиросійських повстаннях;
- 5) недопустити поповнення армії Наполеона добровольцями з Правобережжя;
- 6) ослабити економічні позиції католицької та уніатської церков, а духівництво перетворити у вірних чиновників.

Список використаних джерел

1. Бармак М. Формування владних інституцій Російської імперії на Правобережній Україні (кінець XVIII – перша половина XIX ст.). Тернопіль : Астон, 2007. 512 с.
2. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор. Польська шляхта між царизмом та українськими масами (1831–1863). / пер. з франц. З. Борисюк. Київ : Інтел, 1996. 416 с.
3. Борисевич С. Поземельні відносини в Подільській губернії протягом 1793–1861 рр. : дис. ...канд. іст. наук : 07.00.02. Дніпропетровськ, 1992. 182 с.
4. Брославський В. Аграрна політика російського царату на Правобережній Україні у 1793–1861 рр. : зміни у землеволодінні та землекористуванні : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01. Тернопіль, 2007. 223 с.
5. Бурдін М. Католицьке та уніатське землеволодіння в умовах інкорпорації Правобережної України до складу Російської імперії. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. Вип. 5(20). С. 6–11.
6. Высочайше утвержденный проект учреждения о управлении государственными имуществами в губерниях. – №11189: за станом на 30 квітня 1838. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 2–е (ПСЗ-2). Санкт-Петербург : Тип. II отд. Собств. его импер. Вел. канц., 1839. Т. XIII: 1838. Отделение первое.
7. Дело о денежных средствах Каменецкого святотроицкого монастыря. ДАВО. (Держ. архів Волин. обл.). Ф. 382. Оп. 2. Спр. 440. 18 арк.
8. Списки лиц, у которых должны быть конфискованы имения за участие в польском восстании 1831 г. ДАВО. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 101. 20 арк.
9. Жукович П. Западная Россия в царствование императора Павла. Журнал Министерства народного просвещения. 1916. Ч. LXIII, июнь. С. 183–226.
10. Зінченко А. Церковне землеволодіння в політиці царизму на Правобережній Україні наприкінці XVIII – першій половині XIX ст. Київ : ОП «Білоцерківська друкарня», 1994. 180 с.
11. Козій О. Становище польської шляхти на Поділлі : в період між повстаннями 1830–1831 рр. і 1863 років : дис. ...канд. іст. наук : 07.00.01. Львів, 1997. 234 с.
12. Конвенция между их величествами императором Всероссийским, королем Прусским и императором Римским об окончательном разделе Польши и акте отречения его величества короля Польского Станислава Августа от королевства своего. №17736 : за станом на 15 січня 1797. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1–е (ПСЗ-1). Санкт-Петербург : Тип. II отд. Собств. его импер. Вел. канц., 1830. Т. XXIV : 6 ноября 1796–1798. С. 280–285.

13. Материалы для истории Подольской губернии (1792–1796 гг.). Вып. 1. Каменец-Подольск : Тип. Подол. губерн. правл., 1885. 328 с.
14. О даче паспортов на выезд за границу таким только подданным, жительствующим на землях, от бывшей Республики Польской приобретенных, которые имеют недвижимость в австрийский и прусских владениях. №18652 : за станом на 4 вересня 1797. ПСЗ-1. Санкт-Петербург : Тип. II отд. Собств. его импер. Вел. канц., 1830. Т. XXV : 1798–1799. С. 364–365.
15. О наказании за самовольную отлучку за границу. №23806 : за станом на 24 серпня 1809. ПСЗ-1. Санкт-Петербург : Тип. II отд. Собств. его импер. Вел. канц., 1830. Т. XXX : 1808–1809. С. 1107.
16. О наложении запрещения на имущества отцов, коих дети, от них неотделенные, отлучаются без ведома правительства за границу, тем, чтобы части, которые после их смерти отлучившимся детям следовать будут, конфисковать в казну. №23893 : за станом на 5 жовтня 1809. ПСЗ-1. Санкт-Петербург : Тип. II отд. Собств. его импер. Вел. канц., 1830. Т. XXX : 1808–1809. С. 1198.
17. О правилах конфискации имений и управления оными. № 25470 : за станом на 24 жовтня 1815. ПСЗ-1. Санкт-Петербург : Тип. II отд. Собств. его импер. Вел. канц., 1830. Т. XXXII : 1812–1815. С. 649–653.
18. О присяге жителей сих губерний на верность подданства. № 17332: за станом на 16 травня 1795. ПСЗ-1. Санкт-Петербург : Тип. II отд. Собств. его импер. Вел. канц., 1830. Т. XXIII : 1789 – 6 ноября 1796. С. 697–698.
19. О распоряжениях в Польских областях, занятых российскими войсками. – № 17090 : за станом на 8 грудня 1792. ПСЗ-1. Санкт-Петербург : Тип. II отд. Собств. его импер. Вел. канц., 1830. – Т. XXIII : 1789 – 6 ноября 1796. С. 388–391.
20. О распространении 10–летней давности на все губернии присоединенные от Польши. – № 18828 : за станом на 26 грудня 1799. ПСЗ-1. Санкт-Петербург : Тип. II отд. Собств. его импер. Вел. канц., 1830. Т. XXV : 1798–1799. С. 541–542.
21. Об освобождении подпавших под наказание, заточение и ссылку, по случае бывших в Польше замешательств. № 17585 : за станом на 29 листопада 1796. ПСЗ-1. Санкт-Петербург : Тип. II отд. Собств. его им пер. Вел. канц., 1830. Т. XXIV : 6 ноября 1796–1798. С. 21.
22. Рудакова Ю. Основні аспекти земельної політики уряду Павла I на території Правобережної України. *Український історичний журнал*. 2005. № 3 (462). С. 101–110.
23. Смолій В. Возз'єднання Правобережної України з Росією. Київ : Наукова думка, 1978. 192 с.
24. Смолій В. Польський суспільно-політичний рух кінця XVIII ст. на Правобережній Україні. Проблеми слов'язнознавства. Історія зарубіжних слов'янських народів. Київ : Вища школа, 1976. Вип. 14. С. 88–96.
25. Толстой Д. Римский католицизм в России : Ист. исследование : В 2 т. Санкт-Петербург : Тип. Иосафата Огризко, 1876. Т. 1. 538 с.
26. Дело о пожаловании гр.Скавронской сел в Подольской губ. ЦДІАУК. Ф. 210. Оп. 2. Спр. 31. 2 арк.
27. Шандра В. Генерал-губернатор Д. Г. Бібіков: політичний портрет. *Історія України*. 1997. № 34. С. 4.

References

1. Barmak, M. (2007). *Formuvannia vladnykh instytutiv Rosiiskoi imperii na Pravoberezhnii Ukraini (kinets XVIII – persha polovyna XIX st.) [Formation of power institutions of the Russian Empire in the Right Bank Ukraine (late XVIII – first half of the XIX century)]*. Ternopil: Aston [in Ukrainian].
2. Beauvoir, D. (1996). *Shliakhtych, kripak i revizor. Polska shliakhta mizh tsaryzmozom ta ukrainskymy masamy (1831–1863) [Nobleman, serf and auditor. Polish nobility between tsarism and the Ukrainian masses (1831–1863)]*. (Z. Borisyuk, Trans). Kyiv: Intel [in Ukrainian].
3. Borysevych, S. (1992). *Pozemelni vidnosyny v Podilskii hubernii protiahom 1793–1861 rr. [Land relations in the Podolsk province during 1793–1861]*. Candidate's thesis. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
4. Broslavsky, V. (2007). *Ahrarna polityka rosiiskoho tsaratu na Pravoberezhnii Ukraini u 1793–1861 rr.: zminy u zemlevolodinni ta zemlekorystuvanni [Agrarian policy of the Russian tsarism on the Right Bank of Ukraine in 1793–1861: changes in land tenure and land use]*. Candidate's thesis. Ternopil: TNPU [in Ukrainian].
5. Burdin, M. (2017). Katolytske ta uniatske zemlevolodinnia v umovakh inkorporatsii Pravoberezhnoi Ukrainy do skladu Rosiiskoi imperii [Catholic and Uniate land tenure in the conditions of incorporation of the Right Bank of Ukraine into the Russian Empire]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk – Prykarpattya Legal Bulletin*, 5 (20), 6–11 [in Ukrainian].

6. *Vysochaishe utverzhdennyi proekt uchrezhdeniya o upravlenyyi gosudarstvennyimi ymushchestvami v hubernyakh. №11189* [The highest approved project of the institution on the management of state property in the provinces. №11189]. (1838, April 30). Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie 2–e – Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection - 2. SPb.: Typ. II otd. Sobstv. eho imper. Vel. kants., 1839. T.XIII: 1838 [in Russian].
7. *Delo o denezhnykh sredstvakh Kamenetskoho sviatotroytskoho monastyria* [The case of the funds of the Kamenets Holy Trinity Monastery]. SAVR. (State Archives of Volyn Region). F.382. Op.2. Ref.440 [in Russian].
8. *Spysky lits, u kotorykh dolzhny byt konfysskovany imenyia za uchastye v polskom vosstanii 1831 h.* [Lists of persons from whom estates must be confiscated for participation in the Polish uprising of 1831]. SAVR. F.359. Op.1. Ref.101 [in Russian].
9. Zhukovych, P. (1916). Zapadnaia Rossyia v tsarstvovanye ymperatora Pavla. [Western Russia in the reign of Emperor Paul]. *Zhurnal Mynysterstva narodnoho prosveshcheniya – Journal of the Ministry of Education*. LXIII, 183–226 [in Russian].
10. Zinchenko, A. (1994). *Tserkovne zemlevolodinnia v politytsi tsaryzmu na Pravoberezhnii Ukraini naprykints XVIII – pershii polovyni XIX st.* [Church land tenure in the policy of tsarism in the Right Bank Ukraine in the late XVIII – first half of the XIX century]. Kyiv: Bilotserkivska drukarnia [in Ukrainian].
11. Koziy, O. (1997). *Stanovyshche polskoi shliakhty na Podilli: v period mizh povstanniamy 1830–1831 rr. i 1863 rokiv* [The situation of the Polish nobility in Podolia: in the period between the uprisings of 1830–1831 and 1863]: Candidate's thesis. Lviv [in Ukrainian].
12. *Konventsiiia mezhdru ikh velychestvami imperatorom Vserossiiskim, korolem Prusskym i imperatorom Rimskim ob okonchatelnom razdele Polshi i akte otrecheniia eho velichestva korolia Polskoho Stanislava Avhusta ot korolevstva svoeho. №17736.* [Convention between Their Majesties the Emperor of All Russia, the King of Prussia and the Emperor of Rome on the final partition of Poland and the act of abdication of His Majesty King Stanislaw August of Poland from his kingdom. №17736] (1797, January 15) Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie 1–e – Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection - 1. SPb.: Typ. II otd. Sobstv. eho imper. Vel. kants., T. XXIV [in Russian].
13. *Materials for the history of the Podolsk province (1792–1796).* (1885). Issue.1. Kamenets-Podolsk: Typ. Podol. hubern. pravl. [in Russian].
14. *O dache pasportov na vyezd za hranytsu takym tolko poddanym, zhytelstvuiushchym na zemliakh, ot byvshei Respubliki Polskoi pryobretennykh, kotorye ymeiut nedvyzhymost v avstriyskyi y prusskikh vladenyakh. №18652.* [On the issuance of passports for travel abroad only to nationals living on lands acquired from the former Republic of Poland who have real estate in Austrian and Prussian possessions. №18652]. (1798, September 4) Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie 1–e – Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection - 1. SPb.: Typ. II otd. Sobstv. eho imper. Vel. kants., 1830. T.XXXV [in Russian].
15. *O nakazanii za samovolnuiu otluchku za hranitsu. № 23806* [On punishment for unauthorized absence abroad. №23806] (1809, August 24) Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie 1–e – Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection - 1. SPb.: Typ. II otd. Sobstv. eho imper. Vel. kants., 1830. T.XXX [in Russian].
16. *O nalozhenii zapreshcheniia na imeniia otsov, koikh deti, ot nikh neotdelennye, otluchaiutsia bez vedoma pravitelstva za hranitsu, tem, chtoby chasti, kotoryia posle ikh smerti otluchivshimsia detiam sledovat budut, konfysskovat v kaznu. №23893.* [The imposition of a ban on the estates of fathers whose children, separated from them, are exiled without the knowledge of the government, so that the parts which the separated children will follow after their death will be confiscated from the treasury. №23893] (1809, October 5) Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie 1–e – Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection - 1. SPb.: Typ. II otd. Sobstv. eho imper. Vel. kants., 1830. - T.XXX [in Russian].
17. *O pravilakh konfysskatsii imenii i upravleniia onymi. №25470.* [On the rules of confiscation of property and their management. №25470] (1815, October 24) Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie 1–e – Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection - 1. SPb.: Typ. II otd. Sobstv. eho imper. Vel. kants., 1830. T.XXXII [in Russian].
18. *O prysiahe zhytelei sykh hubernyi na vernost poddanstva. №17332.* [On the oath of allegiance of citizenship of the inhabitants of these provinces. №17332] (1795, May 16) Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperii. Sobranie 1–e – Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection - 1. SPb.: Typ. II otd. Sobstv. eho imper. Vel. kants., 1830. T.XXIII [in Russian].

19. *O rasporiazheniakh v Polskikh oblastiakh, zaniatykh rossyiskimi voiskami. №17090 [On orders in the Polish regions occupied by Russian troops. №17090]* (1792, December 8) Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperi. Sobranie 1–e – Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection - 1. SPb.: Typ. II otd. Sobstv. eho imper. Vel. kants., 1830. - T.XXIII [in Russian].
20. O rasprostraneni 10–letnei davnosti na vse hubernii prisoedinennye ot Polshi. №18828. [On the extension of 10 years ago to all provinces annexed by Poland. - №18828] (1799, January 26) Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperi. Sobranie 1–e – Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection - 1. SPb.: Typ. II otd. Sobstv. eho imper. Vel. kants., 1830. T.XXV [in Russian].
21. *Ob osvobozhdenii podpavshikh pod nakazanie, zatochenie i ssilku, po sluchae byvshikh v Polshe zameshatelstv. №17585 [On the release of those punished, imprisoned and exiled in the event of confusion in Poland. №17585]* (1796, November 29) Polnoe sobranie zakonov Rossiiskoi imperi. Sobranie 1–e – Complete collection of laws of the Russian Empire. Collection - 1. SPb.: Typ. II otd. Sobstv. eho imper. Vel. kants., 1830. T.XXIV [in Russian].
22. Rudakova, Y. (2005). Osnovni aspekty zemelnoi polityky uriadu Pavla I na terytorii Pravoberezhnoi Ukrainy [The main aspects of land policy of the government of Paul I in the Right Bank Ukraine]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal – Ukrainian Historical Journal*, 3(462), 101–110 [in Ukrainian].
23. Smoliy, V. (1978). *Vozz`iednannia Pravoberezhnoi Ukrainy z Rosiieiu [Reunification of the Right Bank of Ukraine with Russia]*. Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].
24. Smoliy, V. (1976). *Polskyi suspilno-politychnyi rukh kintsia XVIII st. na Pravoberezhnii Ukraini. Problemy slov`ianoznnavstva. Istoriiia zarubizhnykh slov`ianskykh narodiv [Polish social and political movement of the late XVIII century on the Right Bank of Ukraine. Problems of Slavic studies. History of foreign Slavic peoples]*. Kyiv: Higher school [in Ukrainian].
25. Tolstoy, D. (1876). *Rimskii katolitsizm v Rossii: Ist. issledovanie [Roman Catholicism in Russia: Hist. research]*. Vols 1-2). Sankt-Peterburg.: Type. Iosafat Ogryzko [in Russian].
26. *Delo o pozhalovanii hr.Skavronskoi sel v Podolskoi hub [The case of the award of mrs.Skavronska villages in the Podolsk province]*. CDIAUK (Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv). F.210. Op.2. Ref.31 [in Russian].
27. Shandra, V. (1997). Heneral-hubernator D.H.Bibikov : politychnyi portret [Governor-General D.G. Bibikov: a political portrait]. *Istoriiia Ukrainy – History of Ukraine*, 34, 4 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 13.09.2021.